

Deventer Boekenstad

Deventer

Suzan Folkerts & Garrelt Verhoeven (red.)

Boekenstad

**Twaalf eeuwen boekcultuur
aan de IJssel**

Inhoud

7	Deventer Boekenstad Twaalf eeuwen boekcultuur aan de IJssel Suzan Folkerts en Garrelt Verhoeven
10	768–ca.1400 Het geschreven woord in kerk en stad Jeroen Benders
36	1350–1500 Nieuwe doelen en nieuwe doelgroepen Mathilde van Dijk
90	1500–1600 Van hoogtepunt tot neergang Jan Bedaux
136	1596–1750 De boekenwereld in protestants Deventer Henk Nalis
176	1750–1890 Boekenstad van patriotten en industriëlen Henk Slechte
216	1890–2000 De eeuw van Æbele Garrelt Verhoeven
272	2000–e.v. Mediastad in de eenentwintigste eeuw Klaas de Boer
292	Noten
298	Over de auteurs
299	Verantwoording afbeeldingen
300	Bibliografie
302	Register van persoonsnamen
304	Colofon

Voorwoord

Suzan Folkerts en Garrelt Verhoeven

Deventer Boekenstad

Twaalf eeuwen boekcultuur aan de IJssel

Deventer gedenkt in 2018 zijn 1250-jarig bestaan en kan als Boekenstad bogen op dezelfde respectabele leeftijd. Het veelbewogen verleden loopt over in een levendig heden, want op boekengebied gebeurt er van alles in de stad. In 2018 verhuist de honderdjarige Bibliotheek Deventer naar een imposant nieuw onderkomen aan de Stromarkt. De Athenaeumbibliotheek, sinds 2016 onderdeel van de Bibliotheek Deventer, exposeert voortaan haar schatten in de historische Proosdij, eveneens aan de Stromarkt en verbonden met de nieuwbouw. Boekhandel Praamstra aan de Brink, boegbeeld van de plaatselijke boekenwereld, bestaat in 2018 125 jaar en bestrijkt daarmee een tiende van de plaatselijke boekgeschiedenis. Verder beleeft de stad dit jaar de dertigste aflevering van de Deventer Boekenmarkt, inmiddels de grootste van Europa. Ter bekroning van dit alles wordt de dubbeltentoonstelling 'Deventer Boekenstad. Twaalf eeuwen boekcultuur aan de IJssel' gehouden, die van 18 november 2018 tot en met 3 maart 2019 te zien is in Museum De Waag en de Bibliotheek. Dit boek met dezelfde titel voert de lezer langs de hoogtepunten van die roemruchte historie.

Twaalf eeuwen

De Angelsaksische missionarissen Lebuinus en Marcellinus staken in 768 de IJssel over en stichtten een kerkje op de oeverwal waar later Deventer zou verrijzen. Dat was tevens het begin van de plaatselijke boekgeschiedenis, want sindsdien hebben de bewoners sporen nagelaten in schrift. De eerste boeken zijn manuscripten die door geestelijken werden geschreven, maar in de latere Middeleeuwen tekenden ook stadsbestuurders en burgers hun handel en wandel op.

De boekcultuur aan de IJssel beleefde in de vijftiende eeuw een bloeiperiode onder invloed van de Moderne Devotie, een spirituele vernieuwingsbeweging waarvan Geert Grote uit Deventer de grondlegger was. In de huizen van de broeders en zusters van het gemene leven werden talloze manuscripten geschreven en gekopieerd. De omstreeks 1450 uitgevonden boekdrukkunst vond vrijwel meteen een vruchtbare voedingsbodem in Deventer. Al in 1477 vestigde Richard Pafraet zich als eerste boekdrukker in de stad en in datzelfde jaar kwam zijn eerste boek van de pers.

Rond 1500 was Deventer de belangrijkste boekenstad van de Lage Landen. De bloei was mede te danken aan de aanwezigheid van de beroemde Latijnse School, die van heinde en verre leerlingen trok. De eerste drukkers in de stad maakten vooral naam met schoolboeken, die in het Latijn waren gesteld en dus ook elders konden worden gebruikt. In 1560 werd de Stadsbibliotheek opgericht, de oudste 'openbare' bibliotheek van het land! Toen in 1630 het Athenaeum Illustre tot stand kwam, werd de Stadsbibliotheek tevens de bibliotheek van deze stedelijke hogeschool. Daarmee werd de basis gelegd voor een wetenschappelijke collectie van allure.

In de zeventiende en achttiende eeuw werden in Deventer nog steeds veel boeken gedrukt, zij het minder dan in de metropool Amsterdam. Familiedynastieën van drukkers en boekhandelaren zorgden ervoor dat de continuïteit van de Boekenstad in stand bleef. Dankzij de economische herleving van Deventer in de tweede helft van de achttiende eeuw kreeg ook het boekwezen een nieuw élan. Vier generaties van het drukkers- en uitgeversgeslacht De Lange bepaalden anderhalve eeuw het gezicht van de Boekenstad. Ze drukten almanakken, school-, kinder- en volksboeken, zangbundels en prenten, en verzorgden drukwerk voor de stad en andere opdrachtgevers. Ook de oude Athenaeumbibliotheek kreeg een nieuw élan, toen in 1820 het grootste deel van het boekenbezit van de opgeheven Universiteit van Harderwijk naar Deventer verhuisde.

In de twintigste eeuw groeide de grafische industrie in Deventer uit tot een bedrijfstak van formaat. In 1891 begon Æbele Kluwer een uitgeverij die zich zou ontwikkelen tot het op wereldschaal opererende Wolters Kluwer. Hoogwaardige drukkerijen vestigden zich in de stad, zoals De IJssel en Salland. Een belangrijke nieuwkomer in 1931 was de Nederlandsche Diepdruk Inrichting (nu Roto Smeets), gespecialiseerd in geïllustreerde tijdschriften als *Margriet* en *Libelle*. In 1952 verscheen daar het eerste nummer van de Nederlandse *Donald Duck* en nog steeds rollen er elke dag enorme hoeveelheden bladen van de persen van Roto Smeets. Een nieuwkomer in Deventer is Drukwerkdeal, een van de grootste producenten van folders, affiches en reclamedrukwerk.

In den brede

De ondertitel 'Twaalf eeuwen boekcultuur aan de IJssel' refereert niet alleen aan de lengte van de Deventer boektraditie, maar ook aan de breedte daarvan. Binnen het bestek van dit boek kan die traditie onmogelijk in al haar rijkdom worden gepresenteerd, maar wel hebben we getracht haar breedheid zichtbaar te maken. We besteden niet alleen aandacht aan de productie van boeken en handschriften, maar ook aan de verspreiding en het gebruik ervan. De auteurs van de verschillende hoofdstukken hebben daaraan op eigen wijze en vanuit verschillend perspectief invulling gegeven.

Daardoor is het ene hoofdstuk meer op drukkerijen en boekhandelaren gericht, het andere meer op lezers en instellingen. Niettemin zijn over de hele linie van dit boek een paar rode lijnen te ontwaren: burgers die mondig worden omdat zij lezers zijn, de geschiedenis van de Athenaeumbibliotheek, de invloed van politieke en religieuze ontwikkelingen (censuur!) en – wat meer op de achtergrond – Deventer als Hanzestad en de rol van de immer aanwezige IJssel.

Opzet

De zeven hoofdstukken zijn chronologisch geordend, soms met een overlap van enkele decennia. Elk hoofdstuk bevat enkele kaderteksten die dieper ingaan op een aspect, een persoon, een boek of een gebeurtenis. Na elk hoofdstuk worden topstukken uit de desbetreffende periode van Deventer Boekenstad uitgelicht. Een topstuk is niet per se een mooi boek, het kan ook een bijzondere uitgave zijn of een opmerkelijk verhaal. De kaderteksten en topstukbeschrijvingen zijn door verschillende auteurs geschreven, te herkennen aan hun initialen (waarbij Jan Bedaux is weergegeven met JBX om hem te onderscheiden van Jeroen Benders). Het merendeel van de topstukbeschrijvingen is van de hand van Dinand Webbink. Een kleiner aantal is afkomstig van de overige auteurs en redacteurs, onder wie eindredacteur Sytze van der Veen. Daarnaast werden enkele aangeleverd door Lotte Eilers en Georg Hartong. We danken de auteurs op deze plaats hartelijk voor hun bereidwilligheid, enthousiasme en adviezen!

Totstandkoming

Boek en tentoonstelling zijn ontstaan uit de samenwerking tussen Deventer Verhaal – de erfgoedorganisatie die Museum De Waag en het Speelgoedmuseum beheert – en de Bibliotheek Deventer, in het bijzonder de Athenaeumbibliotheek. Bibliotheek Deventer en Deventer Verhaal trekken samen op in de presentatie van de plaatselijke erfgoedcollecties. In ruimere zin stelt Deventer Verhaal zich ten doel de rijke geschiedenis van de stad zichtbaar te maken in tentoonstellingen en publicaties.

Eerdere pogingen om de Openbare Bibliotheek en de Athenaeumbibliotheek onder één noemer te brengen strandden, maar sinds 1 januari 2016 is de fusie van de twee instellingen een feit. De eigentijdse Bibliotheek Deventer heeft een eeuwenoude missie: toegang bieden tot kennis en informatie ten behoeve van een leven naar eigen inzicht. Die formulering doet denken aan het aloude humanistische ideaal, in de vijftiende eeuw de inspiratie voor vele geschriften die nu de kern van de Athenaeumbibliotheek vormen. In het nieuwe pand aan de Stromarkt komt het samengaan van de bibliotheekinstellingen prachtig tot uitdrukking in het monumentale gedeelte van het complex, de Proosdij. Daar wordt voortaan de collectie van de Athenaeumbibliotheek getoond, voor het eerst als onderdeel van de dubbeltentoonstelling ‘Deventer Boekenstad. Twaalf eeuwen boekcultuur aan de IJssel’.